17/06/2022

Μνήμη του Αγίου Φιλωνίδη, επισκόπου Κουρίου (17 Ιουνίου)

/ Βίοι Αγίων

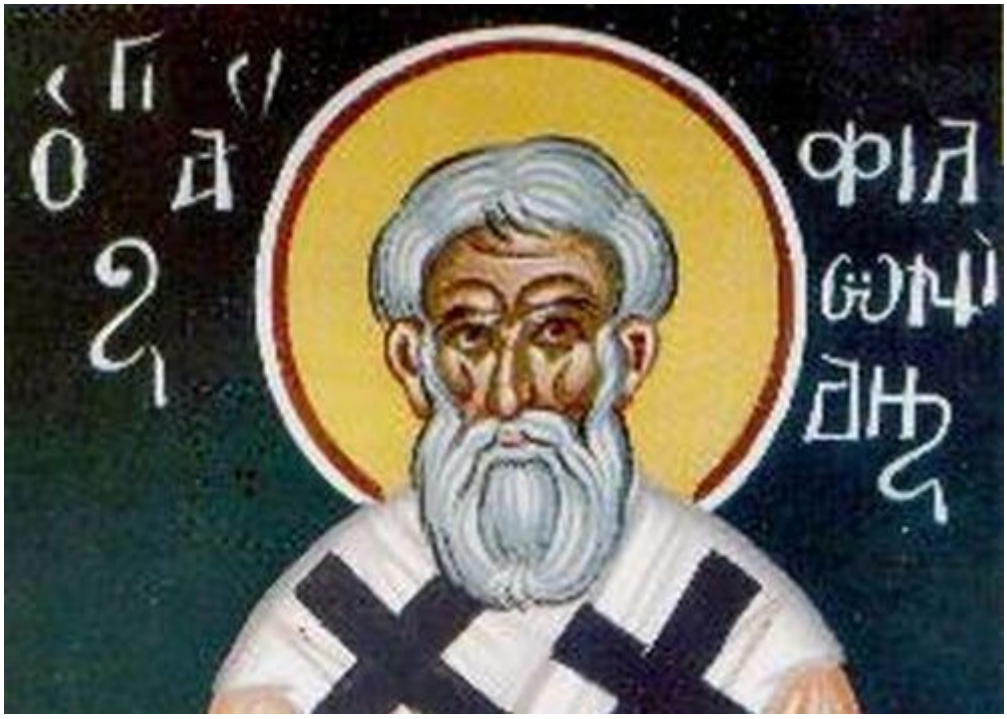

Σήμερα η Εκκλησία μας τιμά τη μνήμη των μαρτύρων Ισαύρου, Βασιλείου, Ιννοκεντίου, Φήλικος, Ερμεία και Περεγρίνου, που μαρτύρησαν περί τα τέλη του τρίτου αιώνα στην Απολλωνία, και του Αγίου Φιλωνίδη, επισκόπου Κουρίου της Κύπρου.

Αναλυτικά ο βίος του Αγίου Φιλωνίδη

- Ἀρχιμανδρίτου Φωτίου Ιωακείμ

Ὁ ἅγιος Φιλωνίδης ἄκμασε κατὰ τὸν 3ο καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 4ου αἰώνα καὶ γιὰ τὸν ἐνάρετο βίο του χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος τῆς σπουδαίας ἀρχαίας πόλης τοῦ Κουρίου, ποὺ βρίσκεται στὰ νότια παράλια τῆς Κύπρου, μεταξὺ τῶν πόλεων Λεμεσοῦ καὶ Πάφου.

Σύμφωνα μὲ τὶς σωζόμενες ἁγιολογικὲς πηγές, κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ Μεγάλου Διωγμοῦ ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, ποὺ κήρυξαν στὴν Ἀνατολὴ ὁ αὐτοκράτορας Διοκλητιανὸς μὲ τὸν Καίσαρα Γαλέριο στὶς 23 Φεβρουαρίου 3031 , ὁ ἅγιος συνελήφθη γιὰ τὴν πίστη του στὸν Χριστό, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι κληρικοὶ τῆς Κύπρου, καὶ ἐγκλείσθηκε στὴ φυλακή, προφανῶς στὴν τότε πρωτεύουσα τῆς νήσου Σαλαμίνα. Ἡγεμόνας (praeses) τῆς Κύπρου καὶ ἐκτελεστὴς τῶν σχετικῶν τοῦ διωγμοῦ αὐτοκρατορικῶν διατάξεων ἦταν τότε ὁ γνωστὸς ἀπὸ τὰ μαρτύρια καὶ ἄλλων Κυπρίων μαρτύρων Σαβῖνος (Antistius Sabinus [293-305]).
Μέσα στὴ φυλακὴ ὁ Φιλωνίδης εἶχε συγκρατούμενους γιὰ τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τοὺς Ἀριστοκλῆ πρεσβύτερο, Δημητριανὸ διάκονο καὶ Ἀθανάσιο ἀναγνώστη, ποὺ κατόπιν μαρτύρησαν, καθὼς καὶ τὸν ἐπίσκοπο στὴν Κύπρο Ἀρίστωνα, ἄγνωστο ποιᾶς πόλης ποιμένα, ὁ ὁποῖος τελικὰ ἐπέζησε τοῦ μαρτυρίου, ἀπελευθερώθηκε καὶ συνέγραψε τὸ Μαρτύριο τοῦ ἁγίου Φιλωνίδου καί, πιθανώτατα, καὶ τῶν ὡς ἄνω τριῶν μαρτύρων. Νὰ ἐπισημάνουμε ἐδῶ ὅτι, ἐφόσον ἦσαν κρατούμενοι οἱ δύο αὐτοὶ ἐπίσκοποι στὴ φυλακή, ὅπως προφανῶς καὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι τῆς νήσου, καθὼς καὶ οἱ ἀνωτέρω τρεῖς κληρικοί, σημαίνει ὅτι εἶχε ἤδη ἐφαρμοσθεῖ καὶ τὸ 2ο ἔδικτο (edictum) διωγμοῦ τῶν ἰδίων αὐτοκρατόρων (θέρος 303), ποὺ διέταζε τὴ σύλληψη καὶ φυλάκιση ὅλων τῶν ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν.

Δὲν παρῆλθαν πολλὲς ἡμέρες μετὰ τὴ μαρτυρικὴ τελείωση τῶν ὡς ἄνω τριῶν μαρτύρων, Ἀριστοκλέους πρεσβυτέρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ (ποὺ πιθανώτατα χρονολογεῖται στὶς 23 Ἰουνίου τοῦ 303), καὶ ὁ ἡγεμόνας2 ἀπέστειλε διαταγή, ὅπως

οἱ εὑρισκόμενοι ἐγκλεισμένοι στὴ φυλακὴ χριστιανοὶ βιάζονται καὶ ἀτιμάζονται παρὰ τὴ φύση ἀπὸ ἀκόλαστους ἀνθρώπους. Ἀφοῦ ὁ Φιλωνίδης πληροφορήθηκε τοῦτο, λυπήθηκε πάρα πολύ, μὴ θέλοντας νὰ μιανθεῖ μέσῳ μιᾶς τέτοιας βδελυκτῆς πράξης, καὶ ἔλαβε τὴ μεγάλη ἀπόφαση νὰ θυσιάσει τὴ ζωή του, γιὰ νὰ τηρήσει τὴν ἁγνότητα καὶ παρθενία τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Βρῆκε λοιπὸν τὴν κατάλληλη εὐκαιρία καὶ ἀνῆλθε σὲ κάποιο τόπο ὑψηλὸ καὶ ἀπόκρημνο, ἐκεῖ ποὺ βρισκόταν ἀποκλεισμένος καί, ἀφοῦ περιέδεσε τὴν κεφαλή του μὲ μανδήλιο καὶ κάλυψε τὸ πρόσωπό του μὲ τὸ ἔνδυμά του3 , ἔκλινε τὰ γόνατα καὶ προσευχήθηκε γιὰ ἀρκετὴ ὥρα. Κατόπιν, ἔριξε τὸν ἑαυτό του ὄρθιο κάτω ἀπὸ τὸ ὑψηλὸ ἐκεῖνο καὶ ἀπόκρημνο μέρος. Ἀλλά, πρὶν ὑποστεῖ τὴν ἀπὸ τὴν πτώση ὀδύνη καὶ ἐνῶ ἔπεφτε, παρέδωσε τὸ πνεῦμα του στὰ χέρια τοῦ Κυρίου.

Μετὰ τὴ μαρτυρικὴ αὐτὴ τελείωση τοῦ Φιλωνίδου, ἐνῶ ὁδοιποροῦσαν κάποιοι σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πόλη (τῆς Σαλαμῖνος) καὶ διευθύνονταν πρὸς αὐτή, ἐμφανίσθηκε σ᾽ αὐτοὺς ὁ ἅγιος, τρέχοντας μπροστά τους, φέροντας νικητικὸ στεφάνι στὴν κεφαλὴ καὶ ἀλειμμένος μὲ εὐωδέστατα μύρα καί, κρατώντας βαΐο νίκης στὸ χέρι, ἀναφωνοῦσε: «Σὲ εὐχαριστῶ, Χριστέ μου, γιατὶ μὲ τὴ βοήθειά σου ἔχω νικήσει, καὶ ἀπὸ ἐπίγεια πύλη μὲ ἀνέβασες στὶς εἰσόδους τῶν οὐρανίων πυλῶν». Ὅταν δὲ οἱ ἐν λόγῳ ὁδοιπόροι ἔφθασαν πλησίον τῆς πόλης, ὁ ἅγιος χάθηκε ἀπὸ μπροστά τους. Κι ἀφοῦ ἔφθασαν στὸ σημεῖο, ὅπου κειτόταν τὸ μαρτυρικό του σῶμα, τὸν ἀναγνώρισαν. Οἱ εἰδωλολάτρες, μόλις πληροφορήθηκαν τὸ γεγονός, ἔβαλαν τὸ τίμιο λείψανο σ᾽ ἕνα σάκκο καὶ τὸ ἔριψαν στὴ θάλασσα. Ἀλλά, μὲ θεϊκὸ πρόσταγμα, τὸ ἅγιο λείψανο βγῆκε σῶο καὶ ἀκέραιο στὴν ξηρά. Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐμφανίσθηκε στὸν πρεσβύτερο τῆς πόλης καὶ τοῦ ἀποκάλυψε ποῦ βρισκόταν τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος, προστάζοντας νὰ τὸ κηδεύσει μὲ τὶς ἁρμόζουσες τιμές, πράγμα ποὺ ἔκανε.

Ἡ ἡμέρα μνήμης τοῦ ἁγίου Φιλωνίδου στὴ χειρόγραφη παράδοση ἔχει ἀρκετὴ διάδοση, ἀλλὰ καὶ ποικίλλει. Μαρτυροῦνται οἱ ἑξῆς ἡμέρες: 17η Ἰουνίου, 18η Ἰουνίου, 30ὴ Ἰουνίου, 29η Αὐγούστου, 30ὴ Αὐγούστου καὶ 31η Αὐγούστου.

Ἐφόσον κατὰ τὴ μαρτυρία τῶν ἀνωτέρω ἐπιτόμων συναξαρίων τοῦ ἁγίου Φιλωνίδου τὸ μαρτυρικό του τέλος ἐπισυνέβηκε ὄχι πολὺ καιρὸ μετὰ τὸ μαρτύριο τῶν τριῶν συγκρατουμένων του Ἀριστοκλέους πρεσβυτέρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, τῶν ὁποίων ἡ μνήμη τιμᾶται στὶς 23 Ἰουνίου, πιθανώτατη ἡμέρα τῆς μαρτυρικῆς τους τελείωσης (δὲν μαρτυρεῖται ἄλλη ἡμέρα μνήμης τους), τότε εἶναι πολὺ πιθανὸν ἡ ἡμέρα τελείωσης τοῦ ἁγίου Φιλωνίδου νὰ εἶναι μία ἀπὸ τὶς ἀνωτέρω μαρτυρούμενες τελευταῖες ἡμέρες τοῦ μηνὸς Αὐγούστου (29, 30, 31).

Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τῶν συναξαρίων τοῦ ἁγίου Φιλωνίδου, τὸ σῶμα του, τὸ ὁποῖο ἀρχικὰ ἀναγνωρίσθηκε ἀπὸ ὁδοιπόρους, ποὺ τὸ βρῆκαν λίγο μετὰ τὸ

μαρτυρικό του τέλος, τοποθετήθηκε ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρες σὲ σάκκο καὶ ρίχθηκε κατόπιν στὴ θάλασσα, γιὰ νὰ ἐξέλθει στὴ συνέχεια, μὲ θεϊκὸ πρόσταγμα, σῶο καὶ ἀκέραιο στὴν ξηρά. Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐμφανίσθηκε στὸν πρεσβύτερο τῆς πόλης καὶ τοῦ ἀποκάλυψε ποῦ βρισκόταν τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος, προστάζοντας νὰ τὸ κηδεύσει μὲ τὶς ἁρμόζουσες τιμές, πράγμα ποὺ ἔκανε. Δὲν ὑπάρχουν μαρτυρίες γιὰ τὸν χῶρο ταφῆς τοῦ μάρτυρος, ἂν καὶ εἶναι εὔλογο τοῦτο νὰ τάφηκε στὴν περιοχὴ τῆς πόλης τοῦ μαρτυρίου του, Σαλαμῖνος. Δὲν γνωρίζουμε μάλιστα, κατὰ πόσον βρισκόταν ἀποτεθειμένο στὸ κοιμητήριο τῶν μαρτύρων, ποὺ ἀναφέρεται στὸν Βίο τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου τοῦ Μεγάλου (BHG 597). Σήμερα δὲν εἶναι γνωστὰ τεμάχια λειψάνων τοῦ μάρτυρος.

Ἡ παραλιακὴ βασιλικὴ στοὺς πρόποδες τοῦ Κουρίου

Παρὰ τὶς ἀντίθετες ἐνδείξεις τῶν ἁγιολογικῶν κειμένων, ὅτι δηλαδὴ ὁ Φιλωνίδης μαρτύρησε στὴ Σαλαμίνα, θεωρήθηκε ἀπὸ ὁρισμένους4 ὅτι χῶρος μαρτυρίου του ὑπῆρξε τὸ Κούριον, ἡ ἕδρα τῆς ἐπισκοπῆς του. Πέραν τούτου, κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν ψηλὸ λόφο, ἐπάνω στὸν ὁποῖο οἰκοδομήθηκε τὸ ἐντὸς τῶν τειχῶν ἀρχαῖο Κούριο, καὶ πλησίον τῆς θάλασσας ἀνασκάφηκε ἀταύτιστη παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, ποὺ ἔχει χαρακτήρα Μαρτυρίου5 . Καταθέτουμε ἐδῶ ὡς ὑπόθεση: Ἆράγε αὐτὴ νὰ σχετίζεται μὲ τὸν ἅγιο Φιλωνίδη καὶ νὰ κτίσθηκε στὴ μνήμη του καὶ σὲ ἀνάμνηση ὅτι εἶχε καταπέσει ἀπὸ ὕψος καὶ ἐκβλήθηκε ἀπὸ τὴ θάλασσα μετὰ τὸ σῶμα του, ἤ, ἀκόμη, νὰ ἦταν ἐκεῖ τὸ σημεῖο πτώσης του, ἐὰν θεωρήσουμε ὅτι πράγματι μαρτύρησε στὸ Κούριο;

Τελευτώντας, ἐπιθυμοῦμε νὰ παραθέσουμε ἕνα θεολογικὸ σχόλιο σχετικὰ μὲ τὸ ἰδιάζον μαρτυρικὸ τέλος τοῦ ἁγίου, ποὺ ὁρισμένοι (ὅπως λ.χ. στὸ Χάκκετ, Ἱστορία

Ἐκκλησίας Κύπρου, τόμ. Β΄, σσ. 216-217) ἐξέλαβαν ὡς δῆθεν αὐτοκτονία, θεώρηση ἀνυπόστατη ἀλλὰ καὶ βλάσφημη. Γνωρίζουμε καταρχὴν τὴν αὐστηρότητα τῶν ἱερῶν Κανόνων ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τοποθέτησης καὶ πρακτικῆς ἔναντι τῶν αὐτοχείρων (βλ. λ.χ. τὸν ιδ΄ Κανόνα τοῦ ἁγίου Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας, ποὺ περιβλήθηκε κανονικὸ κύρος [Ἀγαπίου ἱερομονάχου καὶ Νικοδήμου μοναχοῦ (ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου), Πηδάλιον, Ζάκυνθος 31864, σ. 673]). Τὴν ὄντως ἁγία μαρτυρικὴ ἀπόφαση τοῦ Φιλωνίδου νὰ θυσιάσει τὴ ζωή του γιὰ νὰ διαφυλάξει τὴν ἁγνότητα καὶ παρθενία του ἐπιβράβευσε ἄνωθεν ὁ Θεὸς (ὅπως διαφαίνεται καὶ στὴν ἐφεξῆς θαυμαστὴ μεταθανάτια ἐμφάνειά του) καὶ ἐπικύρωσε ἡ Ἐκκλησία μας, διακηρύσσοντας ἐπισήμως τὴν ἁγιότητά του καὶ κατατάσσοντάς τον στὸ Ἁγιολόγιό της. Ἐξάλλου δὲν ἀποτελεῖ τὴ μόνη περίπτωση τέτοιου εἴδους μαρτυρικοῦ τέλους. Ἁπλῶς ὑπενθυμίζουμε δύο ὁμοιότατα ἔξοχα παραδείγματα, τῶν ἁγίων παρθενομαρτύρων Βερνίκης καὶ Προσδόκης καὶ τῆς μητέρας τους Δομνίκης (ἡμέρα μνήμης τους ἡ 4η Ὀκτωβρίου· βλ. SynEcclCon 106) καὶ τῆς ἁγίας παρθενομάρτυρος Πελαγίας τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ (ἡμέρα μνήμης της ἡ 8η Ὀκτωβρίου· βλ. SynEcclCon 120), τὶς ὁποῖες καὶ μὲ λαμπρὰ Ἐγκώμια ἔστεψε ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος (βλ. σχετικὰ στὴν BHG 274 καὶ 1477, ἀντίστοιχα).

***

Ἐπισημειώσεις

*Τὰ στοιχεῖα στὸ παρὸν προέρχονται ἀπὸ τὴ μεταπτυχιακὴ ἐργασία τοῦ γράφοντος, Ἀρχιμανδρίτη Φωτίου Ἰωακείμ, Οἱ ἅγιοι μάρτυρες καὶ ὁμολογητὲς τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες (1ος-5ος αἰ.), (ἐκδ.) «Ostracon Publishing», Θεσσαλονίκη 2017, σσ. 347-356.

1Γιὰ τὴν ὅλη ἐπὶ τοῦ θέματος προβληματικὴ καὶ τὴ συναφὴ βιβλιογραφία βλ. τὴ σχετικὴ ἑνότητα στὴν Εἰσαγωγὴ τοῦ ἀνωτ. ἔργου, καθὼς καὶ τὴν ἑπόμενη ὑποσημείωση.

2Στὰ γνωστὰ δύο συναξάρια τοῦ Φιλωνίδου ἀναγράφεται ὅτι ὁ ἅγιος ἦταν φυλακισμένος γιὰ τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ βασιλέως καὶ Μαξιμιανοῦ (BHGna 2371h) ἢ Μαξίμου ἡγεμόνος (SynEcclCon 934.19-20, 30 Αὐγούστου). Ἐπίσης καὶ τὸ συναξάριο τῶν Ἀριστοκλέους πρεσβυτέρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀναφέρει ὅτι οἱ ἅγιοι αὐτοὶ μαρτύρησαν κατὰ τὸν διωγμὸ ἐπὶ Μαξιμιανοῦ. Ἐδῶ πιθανὸν νὰ ὑπάρχει καὶ ἀναχρονισμὸς καὶ σύγχυση προσώπων. Σύγχυση, ἐὰν μὲ τὸ Μαξιμιανὸς ἢ Μάξιμος ἡγεμόνας ὑπονοεῖται ὁ Μαξιμίνος Δαΐας (στὶς ἁγιολογικὲς πηγὲς ἐνίοτε συγχέεται ὁ Αὔγουστος τῆς Δύσης Μαξιμιανὸς μὲ τὸν Καίσαρα τῆς Ἀνατολῆς Μαξιμίνο Δαΐα, ἕνεκα τῆς ὁμοιότητας τῶν ὀνομάτων καὶ τοῦ πλησιοχρόνου τῆς βασιλείας τους). Ἀναχρονισμὸς δέ, διότι σ᾽ αὐτὴ τὴν

περίπτωση ὁ Μαξιμίνος Δαΐας (Galerius Valerius Maximinus Daia) βασίλευσε στὶς 01.05.305 (-309/310), ὡς Καίσαρας ὑπὸ τὸν Γαλέριο, ἀφοῦ ἤδη παραιτήθηκε τῆς βασιλείας τὴν ἰδία ἡμέρα ὁ Διοκλητιανός, τὸ δὲ πρῶτο ἔδικτό του γιὰ γενικὴ προσφορὰ θυσίας στὰ εἴδωλα ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους του ἐξέδωσε τὸ 306 (Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων, IX, 2, SC 55, σ. 148· Keresztes, Great Persecution, σ. 384). Πῶς συμβιβάζονται ὅμως οἱ πληροφορίες αὐτές; α. Πιθανὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Μαξιμιανὸς νὰ ὑπονοεῖται ὁ Γαλέριος, ποὺ πράγματι ἔφερε καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα (Gaius Galerius Valerius Maximianus), καὶ ποὺ συμβασίλευσε μὲ τὸν Διοκλητιανό, ὡς Καίσαρας τῆς Ἀνατολῆς. β. Ἐὰν μὲ τὰ ὀνόματα Μάξιμος ἢ Μαξιμιανὸς ὑπονοεῖται πράγματι ὁ Μαξιμίνος Δαΐας, τότε ὑπάρχει ἡ ἀνωτέρω σύγχυση, καὶ μεταφέρονται γεγονότα ἀπὸ τὴν ἐποχή του στὴν πλησιόχρονη περίοδο βασιλείας τοῦ Διοκλητιανοῦ. γ. Τέλος, εἶναι πιθανὸν οἱ ἐν λόγῳ μάρτυρες νὰ συνελήφθησαν κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ Μεγάλου Διωγμοῦ τῶν Διοκλητιανοῦ καὶ Γαλερίου (ἴσως μὲ τὸ 2ο ἔδικτό τους, τὸ θέρος τοῦ 303), καὶ βασανίσθηκαν ἐπὶ ἡγεμόνος τῆς Κύπρου Σαβίνου (293-305), παρατάθηκε ὅμως ἡ παραμονή τους στὶς φυλακὲς τῆς Σαλαμῖνος μέχρι τὴν ἐποχὴ τῶν διωγμῶν ἐπὶ Καίσαρος τῆς Ἀνατολῆς Μαξιμίνου Δαΐα (01.05.305-313· τὸ 309/310-313 αὐτοανακηρύχθηκε Αὔγουστος).

3 Προφανῶς ἐδῶ ὁ ἅγιος συνέστειλε νεκρικὰ τὸν ἑαυτό του.

4 Μὲ πρώτη προφανῶς ἀναφορὰ στὸ Χάκκεττ, Ἱστορία Ἐκκλησίας Κύπρου, τόμ. Β΄, σσ. 216-217, ὅπου θεωρεῖται (ὡς αὐτονόητον;) τὸ Κούριον ὡς ὁ τόπος μαρτυρίου τοῦ ἁγίου.

5 Βλ. Γκιολές, Χριστιανικὴ Τέχνη, σ. 11 καὶ ὑποσημ. 35 καί, Χρήστου, Δῆμος, «Ἡ παραλιακὴ παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τοῦ Κουρίου», Ἐνατενίσεις, 7 (Ἰανουάριος-Ἀπρίλιος 2009), σσ. 60-65, ὅπου βιβλιογραφία καὶ σχετικὲς φωτογραφίες.

Φωτογραφία Βασιλικῆς: Ἡ παραλιακὴ βασιλικὴ στοὺς πρόποδες τοῦ Κουρίου. Κατὰ τὶς ἀνασκαφικὲς ἐργασίες στὸν χῶρο (1994-1998) βρέθηκε insituλειψανοθήκη, μέσα στὴ νότια πλάγια ἀψίδα. Πρόκειται γιὰ κτιστὴ ὀρθογώνια θήκη, διαστάσεων 40Χ60 ἑκατοστῶν, ἐπενδεδυμένη μὲ μαρμάρινες πλάκες, γιὰ φιλοξενία μικροτέρων λειψανοθηκῶν. Ἡ ἀνέγερση τῆς βασιλικῆς στὸ σημεῖο αὐτὸ ἴσως σχετίζεται μὲ τὸν τρόπο (ἢ καὶ τόπο) μαρτυρίου τοῦ ἱερομάρτυρος Φιλωνίδη, ἐπισκόπου Κουρίου